

av tiden, både på en övergripande samhällelig nivå och i människors vardag. Här markeras också betydelsen av andra världskriget, som tillsammans med första världskriget var viktiga brytpunkter i samhällsförändringen, inte bara i de krigförande länderna utan också i ett neutralt land som Sverige. Ett annat mediaperspektiv ges av Maria Sundkvist, barnforskare och pedagog. Hon skriver om "Bilden av barndomen i 1950-talets Sverige" utifrån 1955 års barn- och ungdomsböcker, som hon menar inte avspeglar ett då samtida Sverige i bred bemärkelse utan ett Sverige "där samtidens medelklassvärderingar utgör normen".

Idéhistorikern Erland Mårals bidrag, "Synen på natur och miljö under den höginguistiella epoken", ger viktiga, övergripande och intressanta perspektiv på miljöfrågorna i vid bemärkelse under en längre tidsperiod. För mig hör Mårals kapitel nära samman med den avslutande artikeln, "Det industriella tjänstesamhället", av historikern och arkivchefen Lars Ilshammar, som både sammanfattar och problematiserar inte bara samhällets förändring utan också välunderbyggt kritiserar forskares etiketteringar och gränsdragningar i form av förenklade epoketiketteringar som t.ex. talet om övergång från ett industrisamhälle till ett tjänstesamhälle, informations-samhälle, postindustrialism och postmodernism. Ilshammar hävdar, att många tjänsteföretag i praktiken styrs av industrialismens logik och får i sitt avslutande stycke sista ordet vad gäller *Industriland*: "Medan fabriken skorstenar slutat ryka och arbetsstyrkan vandrat iväg för att bli kommunikatörer i de nya kunskapsföretagens kontorshallar består de industriella relationerna. Bruket lever, trots rykten om motsatsen."

I den här presentationen av *Industriland* har jag kort tagit upp alla de olika bidragen från bokens början till dess slut. Jag är imponerad av hur antologin, med få undantag, hänger ihop, trots olika infallsvinklar. Det ena kapitlet leder över till det andra, utan att det skrivs läsaren på näsan. I stället domineras min egen läsoplevelse av att de olika kapitlen inte är separata artiklar utan delar i en sammanhängande text. Boken är skickligt tänkt, planerad och redigerad. Författarna skriver populärvetenskap av högsta märke – vetenskap förmedlad i god språkdräkt. Självklart håller jag inte med om allt som sägs i *Industriland*. Jag kan framföra negativ kritik på vissa punkter och ta upp andra till diskussion – men också det tillhör antologins styrkor. För det måste vara det som är avsikten. Det är svårt att förmedla en läsoplevelse, men det är bara att hoppas att alla de målgrupper som nämns i förordet läser och använder sig av de

kunskaper och tankar som boken förmedlar – och att universiteten inte förleds av ordet "populärvetenskap" till att inte använda boken som kurslitteratur. Där behövs den också, inte minst i mitt eget ämne etnologi.

Birgitta Skarin Frykman, Göteborg

Jonas Frykman och Kjell Hansen: *I ohälsans tid. Sjukskrivningar och kulturmönster i det samtida Sverige*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2009. 235 s., ill. ISBN 978-91-7331-217-2.

Mot slutet av 1990-talet började antalet sjukskrivningar i Sverige att skjuta i höjden. En topp nåddes 2004 och sedan dess har det skett en gradvis minskning. Från början kopplades ökningen samman med de hårdare kraven i arbetslivet som följde på 90-talskrisens neddragningar, inte minst inom den offentliga sektorn. I den offentliga debatten talades om långtidssjukskrivningar till följd av en allt mer pressad arbetsmiljö och om rehabiliteringsinsatsernas tillkortakommanden som gjorde att de sjukskrivna kom i kläm.

Några år in på 2000-talet förändrades plötsligt tonläget. Nu riktades inte längre blicken mot de sjukskrivnas villkor. I stället var det nu samhällets kostnader för sjukskrivningarna som tilldrog sig uppmärksamhet. Var det kanske så att folk fuskade? Var inte det stigande antalet sjukskrivningar bara ett uttryck för bortklemade svenskar som behövde allsköns dalt och fruktstund för att orka gå till jobbet för att sedan sjukskriva sig om chefen sa ifrån? Den sjukskrivne bytte nu position från offer till fuskare.

Sjukskrivningarna framstod nu inte bara som en viktig politisk fråga, utan också som en intressant forskningsfråga. Från medicinskt och hälsovetenskapligt håll hävdades att visst spelade arbetslivets hårdare villkor en roll, men kunde knappast ensamt förklara den snabba ökningen. Generellt kunde man snarast peka på en trendmässig förbättring av flertalet av de indikatorer som brukar antas påverka befolkningens hälsa. Det var således en på det hela taget ganska frisk befolkning som blev sjukare.

Ytterligare en förbryllande omständighet var sjukskrivningarnas geografiska spridning. Ökningen av sjuktalen fördelade sig inte jämnt över landet, utan vissa regioner och platser föreföll mer "drabbade". Inte heller var det i storstadsregionerna, där stressen kunde förväntas vara värst, som ökningen var störst. Nej, ökningen

kunde snarare kopplas till landsbygd och mindre orter. Hur hängde detta ihop?

Etnologerna Jonas Frykmans och Kjell Hansens bok *I ohälsans tid* är sprungen ur denna debatt och producerad inom forskningsprojektet "Trygghetens variationer", som finansierades av Försäkringskassan, den statliga myndighet med huvudansvar för frågan.

Frykmans och Hansens uppdrag är att förstå sjukskrivningarnas platsbundenhet och de regionala skillnaderna. Hur kommer det sig att man är så pass mycket mer sjukskriven i Norrlands inland än i t.ex. Småland? Författarnas utgångspunkt är att svaren måste sökas i det lokala kulturella sammanhanget. Sjukskrivningarna handlar således inte primärt om ohälsa i någon snäv medicinsk mening, utan snarare om plats, lokala kulturmönster och en lokalt framvuxen praxis i relationen mellan brukare, försäkringssystem och dess funktionärer. Frykman och Hansen talar i sammanhanget om skillnader i fråga om sjukskrivningskultur.

Undersökningen är upplagd som en komparativ studie mellan fem orter. Två av dem, jämtländska Strömsund och Östersund, ligger i en region med höga sjuktal medan det omvända gäller för småländska Nässjö, Gislaved och Mullsjö.

Hansens och Frykmans arbetsmetod har varit att, som de uttrycker det, "dyka ner i livet" på de fem orterna för att förstå hur attityder och värderingar är rotade i det vardagliga livets göranden i arbete och fritid. Tyngdpunkten kom att utgöras av intervjuer med personer som antogs ha kunskap om sina samhällen och samtidigt någon uppfattning om den lokala ohälsoproblematiken. Kommunpolitiker, personal på försäkringskassor och arbetsförmedlingar, läkare och sjuksköterskor, hälsoplanerare och andra funktionärer inom kommunala verksamheter gavs möjlighet att ge sin bild av relationen mellan platsens kulturella mönster, invånarnas hälsotillstånd och sjukskrivningssiffrorna.

Fram träder porträtt av fem på många sätt olika samhällen och kanske framförallt av två skilda regioner i dagens Sverige. I ett Småland präglad av lönearbetets kultur beskrivs det något konformistiska och folkhemsaktiga Nässjö och ett Gislaved präglad av kulturell och religiös mångfald, ett integrerande föreningsliv med utrymme för "god annorlundahet" och samtidigt en plats där "att vara samhällsmedlem var detsamma som att vara indragen i en arbetsgemenskap". I den kyrkliga och föreningstätta pendlarkommunen Mullsjö sköter kvinnorna hem och familj medan männen arbetar.

På alla dessa tre platser finner författarparet skäl att

tala om en generell tillit och ett grundläggande förtroende för samhället som kommer till uttryck i det dagliga görandet. De sociala kostnaderna för att avvika från arbetets norm är för höga. Att göra sig beroende av bidrag kostade helt enkelt för mycket anseende. I Mullsjö gick inte den sjukskrivne ut på byn.

Drygt 70 mil norrut, i Östersund och framförallt i Strömsund, finner man något annat. Här har lönearbetet vare sig samma historia eller normativa kraft. Säsongs- och kombinationsförsörjning parad med en utvecklad informell ekonomi och därtill hög arbetslöshet präglar invånarnas hållning till både arbete och bidrag. Normen att "göra rätt för sig" är stark, men inte nödvändigtvis genom lönearbete. Den arbetslöse var inte sysslös och den sjukskrivne behövde knappast riskera social marginalisering.

De regionala variationerna i sjukskrivningspraxis måste enligt Hansen och Frykman förstås i termer av kulturella olikheter. Därför vore det ett misstag att på något enkelt sätt se institutioner som försäkringskassa, vårdcentral och arbetsförmedling som företrädare för en nationell och enhetlig praxis. Snarare rör det sig om en anpassning där dessa institutioner blir till platser för den lokala kulturens förhandling och uttolkning.

Vad kommer man då fram till? Inte överraskande visar sig de småländska miljöerna rymma en rad faktorer som verkar återhållande på benägenheten att sjukskriva sig och göra sig beroende av bidrag i allmänhet. I Jämtland finner man närmast det motsatta i en kultur som handlar om särprägel, individualism och ett liv på långt avstånd från centralistiskt inflytande. Här har man en "kultur som satt upp egna regler för allas välmåga", skriver författarna, där det ingår i förutsättningarna att använda sig av samhällets institutioner för att lösa lokala problem. Smälänningen skäms för att vara sjukskriven – inte jänten.

Frykman och Hansen argumenterar övertygande och effektivt. Ibland faller dock bitarna allt för enkelt på plats och det hade inte skadat om de bråkat lite mer med sitt eget perspektiv. Generaliseringarna blir ibland väl yviga och ett vagt och oprecist "man" används flitigt när vanor och värderingar på en plats ska beskrivas: sådan är "man" i Småland, så tänker "man" i Jämtland. Befolkningarna på de undersökta orterna framställs som påfallande homogena och enhetliga, precis som de lokala kulturer de identifierar. Fann Frykman och Hansen aldrig något som bröt av, som stack ut, störde eller rörde till kan man undra?

Att avgränsa undersökningar är förstås nödvändigt,

men man kan ju diskutera urvalet av intervjupersoner i undersökningen. Om man ska "dyka ned" i ett samhälle för att undersöka benägenheten att sjukskriva sig, kan det vara på plats att redovisa varför man valt att inte tala med dem det gäller, invånarna och de sjukskrivna, utan enbart med funktionärer av olika slag.

Kanske har detta val med uppdragets utgångspunkt att göra. Utan att direkt deklarerat detta, så gör Frykman och Hansen myndighetsperspektivet till sitt eget och tar en outtalad utgångspunkt i att sjukskrivningar är problematiska och att skötsamt lönearbete är något gott. Det är förstås inte en orimlig utgångspunkt, men den bör klargöras för läsaren.

Sammantaget är *I ohälsans tid* en intressant, tankeväckande och välskriven bok som genom sitt ämne kommer att läsas långt utanför den kulturvetenskapliga kretsen. Så är den också ett gott exempel på vad en samhällsrelevant etnologi kan bidra med när den tar plats där annars i stort sett enbart medicinsk och statistiskt inriktad samhällsvetenskap återfinns. Sådana insatser behöver svensk etnologi förmodligen mer av.

Mikael Eivergård, Östersund

Globala familjer. Transnationell migration och släktskap. Marita Eastmond och Lisa Åkesson (red.). Gidlunds förlag, Hedemora 2008. 319 s. ISBN 978-91-7844-743-5.

Studier om familj och släktskap kanske kan betecknas som antropologens främsta studieobjekt. I den omfattande volymen *Globala familjer. Transnationell migration och släktskap* vill redaktörerna, socialantropologerna Marita Eastmond och Lisa Åkesson, bjuda in till nya och uppfriskande analyser av vad familj och släktskap kan innebära i en global värld.

Det nya är sättet att förstå migration. I inledningskapitlet ställs klassiska teorier om migration och integration på ända när en diskussion om transnationalism och diaspora förs in. Lite förenklat kan man säga att teorier om migration och integration har utgått från att migration sker från punkt a till punkt b och att integration därmed rör sig om dels en separationsprocess från det gamla landet, dels en assimilationsprocess i det nya landet. Dessa processer kan ta flera generationer innan de som migrerat faktiskt blir en del av det nya landet. Sådana teorier utgår från en "nationsmetodologisk" utgångspunkt, dvs. att migrationen sker från en nation till en annan och att separation och integration handlar

om att frångå eller uppgå i en ny nationalitet, med allt vad det innebär i form av såväl politik, juridik som kultur.

Genom att föra in begreppet transnationalism och ändra utgångspunkten och flytta fokus från migration mellan nationer till att handla om migration genom nationer där familj och släktskap är utgångspunkt snarare än nationalitet, ruckar kapitelförfattarna på vår förståelse av migration. Migrationen avslutas inte bara för att man anländer till ett nytt land. En och samma familj kan spridas över ett antal länder, de kan förflytta sig fram och tillbaka ett antal gånger mellan länder och framför allt, familj och släkt har en överordnad roll gentemot det nationella.

I inledningskapitlet introduceras begreppen familj, global, transnationell och det ges en översikt över de viktigaste teorierna kring transnationalism och hur forskningsläget ser ut. Forskningsperspektivet har sina rötter i främst amerikansk sociologi, som förutom att ifrågasätta hur migration ska förstås också har intresserat sig mycket för i vilken utsträckning migranter blir transnationella och under vilka betingelser de blir det. Sammanfattningsvis har amerikanska sociologer konstaterat att "långt ifrån alla migranter kan sägas vara transnationella om man med det menar att de har ett regelbundet och varaktigt engagemang i sina ursprungssamhällen" (s. 14). Engagemanget varierar t.ex. beroende på kön, samhällsklass och generation och ålder.

Syftet med boken *Globala familjer* är att gå ett steg vidare och undersöka vilka praktiker som binder samman släktingar över tid och rum och vad dessa praktiker betyder för de inblandade. I kapitlet problematiseras hur bl.a. praktiken att ekonomiskt stödja sina släktingar i hemlandet, eller att få socialt stöd av släktingar i hemlandet vid en skilsmässa, uppfattas och betyder olika saker för unga, gamla, barn, män och kvinnor. Det är de upplevda vardagliga dimensionerna av transnationella familjer som kapitelförfattarna vill problematisera. Därigenom menar de att de bryter delvis okänd mark (s. 15).

Kapitlet i boken utgår från olika nationaliteter och behandlar olika aspekter av familjeliv och transnationella relationer. I Marita Eastmonds kapitel Familjens välfärdsprojekt analyseras hur flyktingfamiljer från Bosnien-Hercegovina bygger upp familjelivet kring gemensamma välfärdsprojekt, där huset intar en central roll. Karin Norman skriver om Kosovoalbaners släktskapsrelationer och fokuserar särskilt svärmors roll och hur den förskjuts genom migration. Maria Eriksson Baaz problematiserar kongolesiska familjers transnationella